

MAGYAR KÓDEX-CSALÁDOK.

(Ötödik, bef. közlemény.)

7. Világiak kódexei.

A magyar kódexirodalom jellegzetesen kolostori irodalom. A kódexirodalom termékeinek legnagyobb részét kolostorok lakói írták vagy másolták többnyire apácák részére. A mellett világi megbízók részére is dolgoztak a szerzetes könyvirók és másolók. Az írás mesterségében járatosak voltak világi papok és világi férfiak is. Nekik is köszönhetünk egynéhány kódexet. Dolgoztak kolostorok, nevezetesen apácák számára is.

A világiak részére készült vagy nem szerzetesek kezéből származó kódexeket több alcsoportra oszthatjuk.

a) Plébániai könyvek.

A középkorban hazánkban is voltak számottevő plébániai könyvtárak. Elegendő, ha a bártfai Sz. Egyed egyház könyvtárára hivatkozunk. A lelkipásztorkodással foglalkozó világi papságnak is szüksége volt szellemi táplálékra, lelki fegyverekre: könyvekre. Voltak a plébániai könyvtárakban minden bizonnyal magyar kódexek is.

Fölmerült az a kérdés, kódexirodalmunk ránk maradt alkotásai közt nem készült-e egyik vagy másik plébániai használatra. Nincs-e közte plébániai könyv?

1. *Döbrentei-kódex*. Vargha Damján ezt a zsoltáros könyvet plébániai használatra szánt kódexnek tartja. Szerinte ez a liturgikus könyv hasonló a német irodalomból jól ismert Notker Labeo szentgalleni bencésnek ugyancsak liturgikus célt szolgáló műveihez, melyek között megvan a *Psalterium* német fordítása is. A Döbr.-k. tartalmának anyagsorozatjai felölelik a világi hívek egész hitéletét, a plébániai istentisztelet szükségleteit.¹

Vargha okfejtésével szemben hivatkozhatunk arra, hogy a kódexnek vannak olyan liturgikus szövegei, melyek felülhaladják a mindennapos vallásgyakorlat vagy a plébániai isten-

¹ Sz. István Akadémia Értesítője. 1919. (IV. é.) 35—42. l.

tisztelet szükségleteit. Ilyen pl. a nagybőjti és nagycsütörtöki lábmosás kolostori szertartásának evangéliumi szakasza. Ez inkább arra vall, hogy a magyar zsoldáros könyv kolostori használatra készült.¹

2. *Imádságok*. Evvel a címmel szoktak hivatkozni a Sági István kiadta kis nyelvemlékre.² Az imádságok két részre oszthatók: a) Templomi imádságok. Szentbeszéd meg áldozás előtt és után. b) Tanulóifjúság imádságai.

Ezek az imádságok készülhettek esetleg plébániai használatra.

3. *Házasságkötő formula*. Erről a csonka nyelvemlékről már szóltunk. A házasságkötést a plébániatemplomban végezték s ott szükség volt ilyen formulára.

Ennyi az, amit kódexeink közül kapcsolatba hozhatunk a plébániai könyvtárakkal.

b) Világiak imádságos könyvei.

Kódexeink közt nem egy imádságos könyv van, melyek magyar nyelven szólaltatták meg a középkor kedvelt latin imádságos könyveinek, a *Hortulus anime* vagy az *Anthidotarius animenek* imádságait. Vannak apácák meg világi hívek részére készült imakönyvek.

Pintér Jenő nézete szerint világi emberek megrendelésére készültek: a Festetics- és Czech-k., Gömör-, Gyöngyösi-, Peer-k. Ez a lajstrom még felülvizsgálásra szorul.³

1. *Festetics- és Czech-k.* Mind a két imakönyv Kinizsy Pálné Magyar Benigna asszony részére készült a nagyvázsonyi pálos kolostorban.

Az irodalomtörténet és bibliográfia művelői nem vették figyelembe az újabb oklevél-kiadványoknak Magyar Benignára vonatkozó adatait. Életrajzát kiegészíthetjük néhány vonással.

Magyar Benigna a magyar középkor egyik legrejtélyesebb asszonya. Vallási buzgóságból búcsút jár, végül gyilkosságba esik s alig tudja elkerülni a halálbüntetést. Benigna asszony elzarándokolt a bátai bencés apátság kegytemplomába s ez alkalommal értékes miseruhát adományozott a templomnak. Ezt a mohácsi vészig a templom kincstárában őrizték, a mohácsi csata után Pannonhalmára kerültek a bátai monostor kincsei.⁴ 1518-ban a nagyhétre s a húsvéti ünnepekre Rómába zarándokolt el Benigna asszony. Vele volt férje, vázsonyi Kereky Gergely, és annak anyja, Katalin. Azonkívül Korontai Zsófia, Móré Mihály neje, Erzsébet, és Bertalan diák neje, Katalin,

¹ IK. 1928. 71. l.

² M. Könyvszemle 1906. 345. l.

³ Pintér: *A magyar irodalom történetének kézikönyve*. Bpest 1921. I. k. 62. l.

⁴ Bunyitay-Karácsonyi: *Egyháztörténelmi emlékek*. Bpest 1902. I. k. 278. l.

mindannyian veszprémmegyei nemes családok sarjai. Április 5-én, húsvét hétfőjén beiratkoztak Rómában a Szentlélek-Társulatba.¹ Magyar Benigna asszony most még az örök városba zarándokol harmadik férjével, Kereky Gergellyel s alig egy évre rá fölbérelt orgyilkosokkal megölette férjét. A törvény értelmében halálbüntetés és jószágelkobzás várt rá. Kinizsi Pál hírnevére való tekintettel azonban Lajos király 1520 ápr. 4-én megkegyelmezett életének. Hogy mikor történt a gyilkosság, nem tudni pontosan. Az írók 1519 tájára teszik a gyilkosság idejét. A Szentlélek-Társulat anyakönyvéből megtudjuk, hogy 1518 húsvétján még Rómában járt Kereky Gergely.

Magyar Benignának, ennek a rejtélyes jellemű szép asszonynak s a vázsonyi pálosoknak köszönhetjük a magyar középkor két legszebb magyar nyelvű imakönyvét: a Fest.- és Czech-k.-t.

2. *Peer-kódex.* Egy Simon nevű világi ember használatára készült ez az imádságos könyv. Ki volt ez a Simon, még nem sikerült meghatározni.

Latin szövegek is vannak a kódexben, akárcsak az apácák használatára szánt kódexekben.

3. *Gömöry-kódex.* Ezt az imádságos könyvet világi nő részére készült kódexnek szokták mondani. Bárdos József is azt írja: «Valami Krisztina nevű asszony rendelt meg az apácáknál egy imádságos könyvet...» Katalin nevű apáca azután lemásolta neki az imádságokat.²

Téves vélemény, hogy ez az imakönyv világi nő számára készült. Az imádságok szövege (pl. 175⁴⁻⁷ l. Nytár XI. 347. l.) is elárulja, hogy apácák részére készült a könyv, sőt még azt is, hogy Krisztina maga is Krisztus jegyese (166²³ Nytár XI. 144. l.), v. i. apáca volt. Már Volf György megállapította, hogy Krisztina apáca volt.³

Az imakönyv a margitszigeti dömés apácák kolostorában készült. Katalin nővér szerkesztette Krisztina nővér számára, de a saját maga használatára is.

Vannak az imádságok között domonkosrendi liturgikus szövegek: a) Árpádházi Boldog Margit latin szolozsmája. b) A Domonkos-apácák nagyheti ájtatossága. Szerzője egy Ferenc nevű domonkos atya. Ez az ájtatosság megvan a Thewrewk-k-ben is. (Thewr.-k. 49—59. l. Nytár II. 277—80 ~ Göm.-k. 238—247. l. Nytár XI. 360—62. l.) Ezek kifejezetten domonkosrendi ájtatosságok. A nagyheti ájtatosságot világiak is épúgy elvégezhették, de a latin szolozsmára világi hívőnek nem volt szüksége.

A Göm.-k.-t tévesen tartják világi nő használatára készült imakönyvnek. Ezt a tévedést helyre kell igazítanunk.

4. *Gyöngyösi-kódex.* Ezt a nyelvemléket Pál bíró imakönyvének tartják. Már ismételtelen kifejtettem azt a nézetemet, hogy

¹ Monumenta Vaticana Hungariae. S. I. T. V. 138. l.

² Bárdos: *Szent Brigitta tizenöt imádsága codexeinkben.* Bpest 1903. 70 l.

³ Nytár. XI. k. XXIV—XXVI. l.

a «palbíró» (44¹² l. Nytár II. 254) jelzés inkább a kódexíró v. i. Biró Pál nevére utal.¹

Az imakönyvnek a Pozsonyi k.-szel való szoros kapcsolata inkább arra vall, hogy apácák részére készült.

Csupán három olyan középkori magyar imakönyvünk van, melyekről biztosan tudjuk, hogy világiak részére készültek. Ezek a Fest.-, Czech- és a Peer-k. a hozzátartozó Csízióval.

c) Világi papok kódexíró tevékenysége.

A szerzetesek mellett világi papok is foglalkoztak kódex-másolással és kódexírással. A magyar kódexek — sajnos — ritkán jelzik a másolók nevét. Szerzetes kódexírót mindamellet nem egyet ismerünk névszerint is, de a világi papok kódexíró tevékenységéről nagyon kevés adatunk van. Névszerint alig ismerjük azokat a világi papokat, kiknek másolatában magyar kódexek maradtak ránk.

1. *Halábori Bertalan*. A Döbrentei-k. másolója Halábori Dobos Bertalan, Gergely fia egri egyházmegyei pap, királyi közjegyző. Egyik magyar zsoltároskönyvet másolta apácák részére 1508-ban.

Sokat tanakodtak azon, vajon a kezeirésében ránk maradt könyv átdolgozás-e, vagy csupán másolat. A feltűnő másolási hibák arra vallanak, hogy Bertalan pap másoló volt, nem átdolgozó.

2. *Biró Pál*. Jó magam Biró Pált tartom a Gyöngyösi-k. egyik írójának. Az ú. n. 3. kéz munkája az ő kezeirása. Munka közben folytonosan javít, töröl a szövegben. Épezért fordítónak tarthatjuk, nem pedig másolónak. A magyar imakönyv közé ékelt kéziratos latin szövegek, úgy látszik, egyházi férfú olvasmányainak kivonata.

A Gyöngy.-k. e részének íróját egyházi férfúnak kell tartanunk. Biró Pál világi pap lehetett.

3. *Velikei Gergely*. A Keszthelyi k. másolója Velikei Gergelynek mondja magát. Lékán dolgozott 1522-ben.

Világi pap volt-e, vagy világi ember, nem tudjuk. Volf György egyházi embernek tartotta: szerzetes vagy világi papnak.² Szerzetes nem lehetett, mert akkor aligha maradt volna el neve mellől a «fráter» jelzés. Nevére még visszatérünk.

d) Világi kódexmásolók.

Világi emberek, jókedvű íródeákok is serénykedtek magyar kódexek másolásában. Néhányuk a nevét is följegyezte az utókor számára..

¹ T 52—53. l. — IK. 1928. 62. és 72. l.

² Nytár XIII. k. XIX. l.

1. *Németi György*. Ő a legelső kódexmásolónk, akinek nevét ismerjük. Hensel Imre fia volt. A Münchener k. egyik másolója. Moldvában, Tatros városában 1466-ban fejezte be a bibliafordítás újszövetségi részének, Sz. János evangéliumának másolását. Világi embernek tartják.

Németi György atyját, Hensel Imrét erdélyi szász embernek vélik s magát a kódexmásolót is erdélyi szász származásúnak mondják. Hensel Imrét szeretik azonosítani Emericus de Septem Castris-szal, aki 1407-ben lett a prágai egyetem borostyánkoszorúsa.¹ Jireček, akire ez adatnál hivatkoznak, sokkal óvatosabb az azonosításban. Csak mint föltevést említi, melyet nem tudunk valószínűvé tenni.

A Németi név az akkori kor szokása szerint a születési helyről vett név. Németi nevű helység volt pl. Bács megyében, a szerémségi Kamonc közelében is, ahonnan Moldvába menekültek a bibliafordító Bálint és Tamás papok meg híveik.² Moldvában a Moldova folyó mellett, Tatrostól nem messze, is van Neamț (= német) nevű vár.³

Németi György származási helye még eldöntetlen.

2. *Mihály deák*. A Pozsonyi k. legnagyobb részének másolója Mihály deák. 1520-ban dolgozott rokona, egy E. kezdőbetűs apáca kedvéért. Kiletét még nem sikerült közelebről meghatározni.

3. *Velikei Gergely*. A Keszthelyi k. zsolttároskönyvét másolta Lékán 1522-ben. Tartalma nagyrészt azonos a Pápai Pál ferenc-rendi szerzetes másolatában 1539-ből ránk maradt Kulcsár-k.-szel. Mind a kettő a zsolttároskönyvnek ferences típusát tünteti föl. Lékán volt a középkorban ferenc-rendi kolostor.⁴ Onnan kaphatta másolásra a zsolttároskönyv régebbi példányát.

Milyen minőségben élt Velikei Gergely Lékán, azt nem tudjuk. Nem jelzi, hogy egyházi férfiú volt, azért inkább világi embernek tarthatjuk. Léka közelében van Velike nevű vasmegyei község. Onnan vehette esetleg a nevét. Azonban Pozsega megyében is volt Velike (ma Velika) nevű város, hasonló nevű várral.

Történelmi emlékek szólnak egy Welykei Gergely nevű pozsegamegyei birtokosról. A Velikei-család a vele egy törzsből származó velikei (cseglini) Bekefi-családdal osztozott Petnye várának birtokában. Welykei Gergely özvegye, Orsolya birtokait és Petnye várához való jogát 1519-ben zálogba adta cserneki Desseffy Ferenc pozsegai főispánnak.⁵ Evvel az 1519 előtt elhalt Welykei Gergellyel nem azonos a kódexmásoló.

¹ M. Nyvr 1898. 359. l.

² Csánki Dezső: *Magyarország történeti földrajza*. Bpest 1894. II. k. 158. l. — Érdújhelyi Menyhért: *A kalocsai érsekség a renaissance-korban*. Zenta 1899. 259. l.

³ Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlata*. Temesvár 1908. 3. l. és térkép.

⁴ Karácsonyi János: *Szt. Ferenc rendjének története*. Bpest 1923. I. k. 196. l.

⁵ Éble Gábor: *A Desseffy család*. Bpest 1903. 29. l. Századok 1903. 757. l. — Csánki i. m. II. k. 392., 394., 398. és 449. l.

A pozsegamegyei Velikén 1492-ben egy Gergely nevű pap volt a Sz. kereszt egyház plébánosa.¹

Bajos eldönteni, vajon a kódexmásoló Velikei Gergely a történeti nevezetességű Velikei családnak volt-e a sarja, vagy pedig a vasmegyei Velike helységről kapta-e a nevét.

8. Nem katolikus kódexek.

Külön csoportot alkotnak a nem katolikus kéztől eredő kódexek. Beszélnek huszita és protestáns kódexekről.

a) A huszita biblia.

Sok vitára adott már alkalmat az ú. n. huszita biblia.

Egy ferences krónika értesít róla, hogy a szerémségi Kamoncról 1439-ben huszita érzelmeik miatt Moldvába menekült Tamás és Bálint papok, a moldvai önkéntes számkivetésben magyar nyelvre lefordították a teljes Szentírást. Tamás és Bálint bibliájával szeretik azonosítani a ránk maradt legrégibb bibliafordítást, melynek szövegét a *Müncheni*, *Bécsi* és *Apor-k.* lapjai őrizték meg.

Az eredetilig ferences biblia néven ismert, újabban pedig bencés vagy prémontrei eredetűnek vitatott bibliafordítást tartják egyesek még mindig huszita eredetűnek. Vajon milyen érvekre támaszkodnak a huszita elmélet hívei?

1. Legfőbb érvük a névtelen ferences krónikairó vagy másoló tudósítása.

A huszita elmélet hívei fennen hangoztatják, hogy a ferences krónika tudósításának hitelességéhez kétség sem fér. Gálos Rezső, aki nem érte be a gyulaférvári kézirat szövegével, hanem a müncheni testvérkéziratra is kíváncsi volt, azt állapította meg, hogy a «szent szellet»-ről szóló rész egy későbbi másolónak szubjektív betoldása a krónika szövegébe.²

Épen a bibliafordításról szóló részlettel végződik a ferences krónikának legrégibb része, az egész mű megkezdőjének, Szalkai Magyar Balázs ferences atyának írása.³ Akik szinte esküsznek a krónika tudósításának hitelességére, mindmáig adósak maradtak annak a bizonyításával, hogy a kérdéses részlet csakugyan Szalkai Balázs tudósítása s nem valamelyik későbbi másolónak betoldása.

¹ MVH. S. I. T. V. 15. l.

² Gálos i. m. 38. l. (A ferences krónika müncheni kéziratát — Clus 9071 — magam is ismételtelen tanulmányoztam s megerősíthetem Gálos állításait. A müncheni kéziratnak szóbanforgó fejezete egyező a gyulaférvári kézirat előadásával, csak épen a Tamás és Bálint papokra meg a bibliafordításukra vonatkozó részlet nincs meg benne.)

³ Toldy: *Analecta monumentorum Hungariae historica*. T. I. 241. l.

2. Másik főérvük a «Spiritus Sanctus-szent szellet» fordítás. A huszita bibliának ez a sibboleth-ja.

a) A ferences krónikás megbotránkozott a «Spiritus Sanctus-szent szellet» kifejezésen s ebben látta a kezeügyében megfordult, közelebről nem ismert bibliafordítás eretnekségét. A ránk maradt kódexbibliában sokszor előfordul a «Spiritus Sanctus-szent szellet» vagy «spiritus-szellet» fordítás, ez alapon azonosítják ezt a bibliát Tamás és Bálint bibliájával.

A «szent szellet» vagy «spiritus-szellet» kifejezés nyelvi régiség, nem pedig eretnekségnek ismertető jegye. Ez a kifejezés közkeletű volt a kódexek korában s kortárs nem botránkozott meg rajta. Egyébként a «Spiritus Sanctus-szent szellet» vagy «spiritus-szellet» fordítás korántsem kizárólagos a kódexbibliában, sűrűn keveredik a «Spiritus Sanctus-Szentlélek», «spiritus-lélek» fordítással.

Senki sem tudhatja bizonyosan, milyen bibliát forgatott a névtelen ferences, mégis bizonyosra veszik, hogy a kódexbibliát látta.

b) Waldapfel József egy újabb érveléssel igyekezett megcáfolni a «szent szellet» bizonyító erejét. Szerinte nemcsak a névtelen ferences, hanem már az Ap. k. másolója is eretnekséget látott a «szent szellet» kifejezésben.¹

Waldapfel Mészöly Gedeon nyomán összevetette a *Magnificat*-nak az Ap. k. 126. lapján (Nytár VIII. 230. l.) kezdődő szövegét a Münch. k. szövegével. A szöveg — úgymond — «szóru-l-szóru egyezik a Müncheni-kódex szövegével, csak épen a szent szelletet javították ki szentlélekre». Tehát már az Ap. k. másolója is eretnekséget látott a «szent szellet» kifejezésben, azért írt helyébe «szentlélek» szót.

Waldapfel néhány sorában szinte hemzsegnek a tévedések. A Münch. k. szóbanforgó helyén nem is fordul elő a «szent szellet» kifejezés. Csupán annyi történt, hogy az Ap. k. másolója a régies «szellet» szó helyébe «lélek» szót írt, mint ahogy más régies alakot is fölcserélt akkortájt használatosabb kifejezéssel. Az Ap. k.-nek ugyanaz a keze másolta a zsoldárfordítást is. A zsoldárok szövegében ugyanaz a másoló épen tizenhétszer hagyta meg a «szellet» szót. Kézzelfogható bizonyíték rá, hogy épenséggel nem látott eretnekséget e kifejezésben.

Waldapfel új bizonyítéka merő tévedésen alapul.

3. Horváth Cyrill a Szentírás ószövetségi részének, különösen a Makabéusok könyvének fordításában mutatkozó eklektív eljárásban látta a biblia huszita jellegét.

Kiderült, hogy a válogatásnak ez a módja egybeesik a breviáriumi olvasmányok sorrendjével és anyagával.² Tehát épenséggel nem huszita szokás.

¹ IK 1927. 98. l.

² T. 47—50. l. — Gálos i. m. 16—17. l.

4. Ilyen érvet is hangoztatnak: a Szentírás könyveinek a köz javára magyar nyelvre való fordítása már magában véve is eretnokség és forradalmi tény a katolikus egyházzal szemben.¹

Ez annak az elcsépett, de százszor megcáfolt vádnak a fölelevenítése, mintha a katolikus egyház tiltaná a Szentírás olvasását. A különböző szerzetesrendek alapítói mindennapos és elsőrendű kötelességévé tették a szerzeteseknek a Szentírás fordítását és tanulmányozását. Az Érdy-k. névtelen kartauzija is melegen ajánlja a Szentírásnak s különösen Sz. Pál leveleinek olvasását.² S mivel latinul nem vagy nem jól értő olvasóknak írta művét, természetesen a Szentírásnak magyar fordítására gondolt.

A Bécsi és Münch. k. másolásával csaknem egyidejűleg dolgozott Báthori László pálos szerzetes a maga bibliafordításán. S mennyi szentírási könyv van kódexeink lapjain!

Nem vehetjük komolynak, tudományos értékűnek az olyan állítást, mintha Tamás és Bálint papok korában csakis eretnekek fordíthatták volna le a Szentírást.

A biblia huszita eredetének bizonyítékai nagyon összezugsorodnak a kritika boncoló keze alatt. Revizióra szorul az a hangzatos szöveg is, hogy hazánkban az előreformáció (értsd: a huszitizmus) tűzén gyuladt meg a reformáció irodalmának fáklyája. Már Pap Károly óvatosságra intett e tekintetben.³

Ernyey József megállapítása szerint a cseh források a moldvai huszitáknak még huszita voltát is kétségbevonják, a tatrosi bibliát mégis hivatalosan huszitanak mondják nálunk.⁴

Meggyőződésem szerint a kódexbiblia katolikus fordítás. Tamás és Bálint fordítása elkallódott.

b) Protestáns kódexek.

Az ide sorolható nyelvemlékek tulajdonképpen már nem tartoznak a kódexek korába. Késői nyelvemlékek, amikor már voltak nyomtatott magyar könyveink. A teljesség kedvéért áttekintjük ezeket is.

1. *Batthány-k.* Református szertartásos énekeskönyv, úgynevezett graduál 1541 és 1563 közti időből. Ezt a régi katolikus szertartási könyvek felhasználásával készült graduált tartják a legrégebb magyar protestáns énekeskönyvnek.

2. *Keszthelyi k. függeléke.* A Keszth.-k. még a XVI. században a protestáns Batthyán Boldizsár birtokába került Németújvárra.

¹ Harsányi István: *A magyar biblia.* Bpest 1927. 8. l.

² Érdy k. 4^s. I. (Nyár IV. 3. l.) és 208¹⁷ (IV. 314.)

³ IK. 1927. 128. l.

⁴ Föld és Ember. VI. évf. (1926.) 75. l.

A Batthyán-család ajándékozta 1649-ben vagy 1661-ben a német-újvári ferences kolostornak. A kolostorból 1667-ben újból protestáns tulajdonba jutott.

A kódexnek eredetileg üresen maradt lapjaira (459—60. és 473. l.) XVII. századi kéz beírta a *Qui habitat in adiutorio altissimi* zsoltár szövegét. Ez a protestáns ének a 90. zsoltárnak verses átdolgozása s már megvan Bornemisza Péter *Énekes könyve* (Detrekő 1582) lapjain is.

3. *Imádságok.* Esetleg vitathatná valaki a Sági kiadta imádságok protestáns eredetét. A szentáldozási imádságokban mintha a két szín alatti úrvacsorának volna nyoma.¹ Az imádságba az általános gyónás is bele van fűzve. A Miatyánk szövegét illetőleg Máté evangéliumára (VI. 9—13.) hivatkozik a nyelvemlék. Máté evangélista szövegéhez igazodnak ma is a katolikusok.

*

Áttekintettük kódexeink összes csoportjait, holott eredetileg csak a kolostori íróműhelyek alkotásaival óhajtottunk foglalkozni. Vesződéses munka az ilyen szemle, de megérdemli a fáradságot. Itt is, ott is alkalom nyílik egyes meggyökereedett tévedések kiigazítására.

TIMÁR KÁLMÁN.

¹ M. Könyvszemle 1906. 349. l.